
KULTTUURIYMPÄRISTÖSELVITYS

3.5.2018

TORNIONJOEN OSAYLEISKAAVA

SISÄLLYSLUETTELO

Tornionjoen osayleiskaava.....	1
Sisällysluettelo.....	3
Johdanto.....	4
1. Tornionjokilaakson asutushistoriaa.....	5
2. Tornionjokivarren kulttuuriympäristöstä.....	6
3. Valtakunnallisesti merkittävät aluekokonaisuudet.....	7
Tornionjokilaakso.....	7
Torniojoen jokivarsiasutus.....	7
Kristineström ja Ainola.....	9
Aavasaksa.....	10
Aavasaksan kruununpuiston matkailurakennukset.....	11
Struven astemittausketju.....	12
4. Maakunnallisesti arvokkaat alueet ja kohteet.....	13
5. Paikallisesti arvokkaat alueet.....	14
Talonieni.....	14
Pohjois-Portimo.....	15
Tolppi.....	16
Taroniemi.....	17
Marjosaari.....	18
Kainuunkylä.....	18
6. Paikallisesti arvokkaat, suojeltavat kohteet.....	20
6.1. Voimassa olevassa osayleiskaavassa suojellut, edelleen suojeltaviksi ehdotetut kohteet.....	20
6.2. Poistettavat kohteet.....	23
6.3. Uudet paikallisesti arvokkaat kohteet.....	24
6.4. Koulurakennukset.....	30
7. Kiinteät muinaisjäännökset.....	35
Lähteet.....	35

JOHDANTO

Tässä kulttuuriympäristöselvityksessä on esitetty Tornionjoen osayleiskaavan alueella sijaitsevat arvokkaat rakennettua kulttuuriympäristöä edustavat alueet ja kohteet. Selvitys liittyy Tornionjoen osayleiskaavan uudistamistyöhön. Osayleiskaavaa on lähdetty uudistamaan noin kymmenen vuotta voimassa olevan kaavan valmistumisen jälkeen.

Kulttuuriympäristöselvitys on laadittu olemassa olevien tietojen pohjalta, niiden päivityksenä. Selvityksen pohjana ovat alueella voimassa olevaa, vuonna 2003 vahvistettua Tornionjoen osayleiskaavaa varten laadittu inventointi (Suunnittelukeskus Oy) sekä vuonna 2014 vahvistettu Länsi-Lapin maakuntakaava ja sen taustaselvitykset. Lisäksi on huomioitu valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY). Kohteet on tarkistettu maastossa toukokuussa 2016.

Selvityksen on laatinut arkkitehti Elina Marjakangas Sweco Ympäristö Oy:stä. Selvityksen koostamiseen ovat osallistuneet myös FM Johanna Lehto ja arkkitehti TkT Kaisa Mäkiemi Sweco Ympäristö Oy:stä.

Aavasaksan alue on jätetty pois kaava-alueesta selvitysten laatimisen jälkeen. Aavasaksa on kuitenkin tärkeä elementti kaava-alueelle mm. maiseman ja virkistystoimintojen kautta. Tämän vuoksi selvityksessä on esitetty myös Aavasaksan kohteet. Aavasaksalla sijaitsevat mm. valtakunnallisesti merkittäviksi rakennettua kulttuuriympäristöä edustaviksi kokonaisuuksiksi (RKY) määritellyt Aavasaksan kruununpuiston matkailurakennukset sekä Struven astemittausketjun piste, joka on myös UNESCO:n maailmanperintökohde. Tässä selvityksessä Aavasaksan kohteet on esitetty harmaalla värillä. Kaava-asiakirjoista ne on poistettu.

Liitteet:

- 2 karttaa (eteläosa ja pohjoisosa)
- Voimassa olevan yleiskaavan taustaselvityksenä laadittu inventointi (sis. kuvat kohteista) / Suunnittelukeskus Oy

1. TORNIONJOKILAAKSON ASUTUSHISTORIAA

Tornionjokilaakso on hyvin vanhaa asuinalueita, mistä kertovat mm. alueella sijaitsevat kivikautiset asuinpaikat. Asutus on sijoittunut tärkeimmän kulkuväylän, Tornionjoen, molemmin puolin. Alueen yhteisestä historiasta ennen valtakunnanrajan asettumista jokeen kertovat kylien nimet, jotka olivat ja ovat osittain edelleen samoja joen molemmilla puolilla. Tornionjokilaakso on valtakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä. Alueella on vanhaa asutusta ja kulttuurimaisemaa.

Ylitornion seudulle muodostui pysyvää asutusta vuosien 1000-1150 vaiheilla. Tornionjokivarteen nykyisen Kainuunkylän jokitorhalle muodostui pysyvää talonpoikaista asutusta varmuudella viimeistään 1000-1100 luvulla. Isot tulvaniityt antoivat hyvät edellytykset maataloudelle. Vuoden 1543 maakirjassa Kainuunkylä eli Helsingeby oli jo 20 talon kokoinen. Ylitornion seurakunta mainittiin asiakirjoissa vuonna 1482. Tornion pitäjässä oli 1500-luvun puolivälissä jo 30 kylää. Niistä hieman yli puolet sijaitsi yläjokivarressa silloisen yläpitäjän alueella, joka ulottui Tornionjokivarressa Ylitorniosta Pellon yläpuolelle saakka.

Nykyään Ylitornion kunnan taajin asutus keskittyy Tornionjoen varrelle. Tihein asutus sijaitsee Kaulinrannan ja Ylitornion välisellä alueella. Asutusta on myös Tengeliöjoen varrella aina Portimojärvelle saakka.

Tornionjokivarren maisemaa hallitseva Aavasaksa on määritelty yhdeksi Suomen kansallismaisemista. Aavasaksa oli yksi Suomen ensimmäisistä matkailukohteista, joka tunnettiin jo 1800-luvulla.

Ote maastomallista. Hietaniemi-Kainuunkylä on asutettu vähintään 1000 vuotta sitten.

2. TORNIONJOKIVARREN KULTTUURIYMPÄRISTÖSTÄ

Tornionjokivarressa Ylitornion seudulla on säilynyt paljon 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta peräisin olevaa rakennuskantaa. Alueella on säilynyt jonkin verran myös vanhempaa, 1700-luvulta peräisin olevaa rakennuskantaa. Sotien aikana Ylitornion kunnan alue säästyi hävitykseltä, kun saksalaiset eivät kiireellisen vetäytymisensä vuoksi ennättäneet aiheuttaa suurta tuhoa alueella.

Ylitornion kohdalla Tornionjokivarsi on varsin taajaan rakennettua. Tiheimmän keskittymän muodostaa Ylitornion kuntakeskus, joka rajautuu Tornionjoen osayleiskaava-alueen ulkopuolelle. Hyvin säilyneitä kyliä jokivarressa ovat Pekanpää, Poikkilahti, Kainuunkylä, Armassaari, Nuotioranta, Taroniemi, Purasenvaara, Kuivakangas ja Kaulinranta. Kylät peräpohjalaisine pihapiireineen erottuvat näyttävinä kokonaisuuksina Tornionjokilaakson kulttuurimaisemassa. Etenkin Kainuunkylässä ja Kaulinrannassa on paljon perinteistä peräpohjalaista rakennuskantaa.

Vanhat asuinrakennukset ja talousrakennukset sijaitsevat jokivarren maisemassa näkyvillä paikoilla rinteessä tai lakialueilla siten, että pihapiireistä avautuu näkymiä joelle. Alueelle ovat tyypillisiä nurkista avoimet, yhdeltä sivulta rakentamattomat nelikulmaiset pihapiirit.

3. VALTAKUNNALLISESTI MERKITTÄVÄT ALUEKOKONAISUUDET

Tornionjoen osayleiskaavan eteläosassa Tornionjokivarsi kuuluu Tornionjokilaakson valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen sekä valtakunnallisesti merkittävään rakennettua kulttuuriympäristöä edustavaan kokonaisuuteen (RKY) Tornionjoen jokivarsiasutus. Kaava-alueen pohjoisosassa Tornionjokivarsi kuuluu Aavasaksan valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen. Osayleiskaava-alueella sijaitsee edellä mainittujen lisäksi valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä edustava kokonaisuus Kristineström ja Ainola.

Tornionjokilaakso

Tornionjokilaakson valtakunnallisesti arvokas maisema-alue ulottuu Tornion kaupungin pohjoispuolelta lähelle Ylitornion keskustaajamaa. Tornionlaakso on laakea ja avara, joen uoma on leveä. Alueelle leimaa-antava piirre ovat suuret niittysaaret. Maisematilaan kuuluvat olennaisesti myös Ruotsin puolen ranta-alueet.

Tornionjokilaakso edustaa seudun vanhinta ja vakiintuneinta kulttuurimaisemaa. Komea, vanha rakennuskanta kuvastaa kylien vaurautta. Kulttuurimaisema on selväpiirteistä. Rannassa on alava tulvaniittyalue, ylempänä kumpuilevat pellot. Asutus on sijoittunut nauhamaisesti joen ja tien varsille. Vanhin ja komein rakennuskanta on tien ja joen välissä.

Ala-Vojakkalan Oravaisensaaren ja Kainuunkylän arkeologisten kaivausten perusteella vanhimmat pysyvän asutuksen merkit on varmuudella ajoitettu 1000- ja 1100-luvuille. Maataloutta on harjoitettu tulvanalaisilla viljavilla mailla. Jokivarsi oli jo varhain tiheästi asuttua aluetta. Myös kalastus on ollut huomattava elinkeino. Jokilaaksossa on kulkenut kauppareittejä, ja Oravaisensaari oli yksi keskuspaikoista keskiajalla ja 1500-luvulla.

Arvokkaita vanhoja pihapiirejä säilyneine rakennuksineen on Tornionlaakson molemmin puolin pitkin jokivartta. 1800-luvun ja 1900-luvun alun komeat talonpoikaistalot neliöpihoineen sekä papilat ja koulurakennukset ovat keskeinen osa kulttuurimaisemaa.

Torniojoen jokivarsiasutus

Kainuunkylän komea talonpoikaisrakentaminen sijoittuu harvakseltaan nauhamaisesti kylätien varteen laakeassa Tornionjokilaaksossa, joka on Pohjois-Suomen varhaisimmin pysyvästi ja tiheimmin asuttua aluetta. Kylän rakennuskanta säästyi poikkeuksellisesti kokonaisuudessaan Lapin sodan tuhoilta toisen maailmansodan loppuvaiheessa. Kainuunkylän pitkä jokivarsikylä on jakautunut useammiksi kulmakunniksi, joita ovat esimekiksi Pekanpää ja Poikkilahti. Tornionjoki, joka on Euroopan pisin (600 km) vapaana virtaava joki laajenee Kainuunkylän kohdalla usean kilometrin levyiseksi suvannoksi.

Kainuunkylässä ja Armassaaren kylässä vanhojen kantatalojen pihapiirit komeine 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen talonpoikaisrakennuksineen sijoittuvat avoimessa maisemassa näkyville paikoille joen törmälle tai vaaran rinteeseen. Vanhimmat asuinrakennukset eli pytingit on sijoitettu pääty jokeen päin ja nuoremmat joen suuntaisesti. Neliömäiseen pihapiiriin kuuluu useimmiten myös toinen asuinrakennus "kesä- tai mäkipuoli", talli, navetta sekä aitat kylätien

toisella puolella. Aitat ovat kaksi- tai jopa kolmekerroksisia vilja-, liha- ja vaateaittoja. Paakas- eli leipomatuvat sekä läpiajettavat porttirakennukset ovat hävinneet. Karjaa varten taloilla on ollut myös kesänavetat tai -kentät. Pihan ulkopuolella ovat saunat, kellarit ja riihet. Suuret alavat niittysaaret kylien kohdalla joessa ovat talojen laidunsaaria. Jokea reunustavien vaarojen takana ovat suuret asumattomat erämaat, metsät ja suoalueet.

Kainuunkylän jokitörmälle muodostui pysyvää talonpoikaista asutusta varmuudella viimeistään 1000-1100-luvuilla. Vuoden 1543 maakirjassa Kainuunkylä eli Helsingeby oli 20 talon kokoinen verotusyksikkö. Tulvanalaisilla viljavilla mailla harjoitettiin maanviljelyä, myös kalastus oli huomattava elinkeino. 1730-luvulla kylän asutus ulottui 29 talon rivinä aina Martimonjokeen asti. Talot sijaitsivat jokitörmällä tulvaetäisyyden päässä joesta. Viljelykset asumusten ympärillä olivat pieniä neliömäisiä lohkoja ja parhaat niityt olivat joen keskellä ns. heinäsaarilla. Niittyalueet oli jaettu jokivarsitalojen kesken erikokoisiin sarkoihin.

Nykyiset Suomen Ylitornio ja Ruotsin Övertorneå muodostivat yhden yhtenäisen pitäjän ennen kuin valtakunnanraja jakoi sen kahtia 1809. Ruotsin vallan aikana väylän molemmin puolin sijaitsivat kylät kuuluivat Övertorneån emäseurakunnan Hietaniemen kappeliin. 1809 solmittu Haminan rauha vaikutti myös niittysaarten nautintaan ja saaret jätettiin ns. suvereniteettisaariksi.

Joki muodosti ensisijaisen kulkuväylän aina 1830-luvulle asti, jolloin Ruotsin puolelle rakennettiin maantie. Kainuunkylän Pekanpäässä sijaitsi yksi Tornionjoen lauttahaminoista 1900-luvun alkuvuosikymmenille asti.

Jokivarren isojako suoritettiin 1841. Keskeistä siinä oli taata taloille osuus jokeen. Uudistilat sekä itsellisten, torppareiden ja mäkitupalaisten asumukset sijoituivat ylemmäs vaarojen rinteille ja kivelioon. Karjan laiduntamiseen käytetyt kesäkentät sijaitsivat kauempana kylästä esim. 8-10 km päässä Luomajokivarressa. Kentille rakennettiin navetta, kota ja kenttäpirtti.

Kristineström ja Ainola

84. Kristineström kuuluu valtakunnallisesti arvokkaaseen kokonaisuuteen Kristineström ja Ainola.

Kristineströmin sahan päärakennus 1700-luvun lopulta ja Ainolan erämaahuvila 1900-luvun alusta ovat edustavia esimerkkejä Perä-Pohjolan sahaustoiminnan varhaisvaiheisiin ja puutavarayhtiöiden maanomistukseen liittyvästä rakennusperinnöstä Lapissa. Kristineström ja Ainola liittyvät merkittävimmän peräpohjalaisen sahanomistajan Anders Kurthin ja hänen perillistensä myöhemmin perustaman Anders Kurth & Co:n vaiheisiin.

Lapin vanhimman 1760-luvulla Tengeliönjoenvarteen perustetun ja vuoteen 1901 toimineen Kristineströmin sahan toiminnasta on ainoana rakennuksena säilynyt entisöity patruunantalo 1700-luvun lopulta.

Torasjärven rannalla sijaitseva Ainolan erämaatilan yhtenäinen, jugendvaikuteinen rakennusryhmä 1900-luvun alusta muodostuu tornillisesta päärakennuksesta, pienemmästä asuinrakennuksesta, kaksikerroksisesta asuinaitasta, pitkästä makasiinirakennuksesta, aitasta, navetasta ja isosta kalustovajasta. Rannassa on uimahuone ja venevaja.

Lapin ensimmäiset vesisahat perustettiin 1700-luvun lopulla. Vanhin vesisaha oli torniolaisten porvareiden Tengeliönjokeen 1762 rakennuttama Portimokosken eli Kristineströmin saha. Torniolaiset pormestari Petrus Pipping ja hovikamreeri Abram Fougst saivat Portimokoskeen perustettavan sahan privilegionkirjan 31.12.1760. Privilegioiden perusteella saha oli Pohjois-Ruotsin ensimmäinen hienoteräinen vesivoimalla toimiva kaksiraaminen 22-teräinen sahalaitos ja sen sahattava puumäärä sai olla 2000 täysikasvuista puuta.

Saha ja sen päärakennukseksi rakennettu patruunantalo sai nimen "Kristineström" Fougstin tukholmalaissyntyisen puolison, Christine Striggertin mukaan. Maatila perustettiin vuonna 1767 ja tilan hoidosta vastasivat inspektorit, kirjanpitäjät ja sahanhoitajat.

Kristineströmin sahan vaiheisiin liittyy myös Porvoossa syntynyt E.J. Längman viipurilaissyntyisen Paul Wahlin kanssa, mutta heidän yhtiönsä purkautui. Anders Kurt osti Kristineströmin 1849 ja harjoitti sahatoimintaa vuoteen 1901. Vuosina 1896-1903

Kristineströmissä toimi yksityinen kansakoulu, jossa oppilaina oli talon torppareiden sekä lähiseudun lapsia.

Porilainen Rosenlew AB tuli osakkaaksi yhtiöön 1910 ja osti tilan kokonaan 1931. Tilalla harjoitettiin maanviljelystä ja karjataloutta vuoteen 1950 asti. Toisen maailmansodan aikana Rovaniemen lastenkoti sijoitettiin Kristineströmin kartanoon ja 1941 siellä toimi Ristellan Toipilaskoti kenraali K.M. Walleniuksen johdolla.

Ainolan historia alkoi 1899 Otto Kurthin ostaessa tilan paikalliselta metsänvartijalta. Kurth rakensi ja suunnitteli päärakennuksen Ainolan sekä muuta rakennukset: vanhan Anjalan, Nukkulan, Muonalan, Vesilän, Verkkolan sekä Navetan. Otto Kurth luopui Ainolan tilasta 1939 ja myi sen Ragnar Nordströmille. Sotavuonna 1939-1940 Ainolaan majoitettiin lähes 50 henkeä, Nordströmien lisäksi professori T.M. Kivimäen sekä kenraali Walleniuksen perheet.

Aavasaksa

Aavasaksa on valtakunnallisesti arvokas maisemanähtävyys. Se on yksi Suomen tunnetuimpia luonnonnähtävyyksiä. Aavasaksan laelta avautuvat näkymät pitkälle vaara- ja tunturimaisemiin, metsäisille maille ja jokivarsien rantaviljelysten ympäröimiin kyliin. Aavasaksan vaaran jyrkkä profiili erottuu tunnusomaisena muiden vaaranlakien joukossa.

Voimakkaat vastakohtaisuudet tekevät Aavasaksan maisema-alueen näkymät erityisen vaikuttaviksi. Tornionjokilaakson alavaa viljelymaisemaa ja vanhaa vaurasta asutusta kehystävät vaarojen tummat huiput. Asutus sijoittuu tasaiseen jokilaaksoon ja viljelykset rajautuvat metsäisiin vaaranrinteisiin.

Arvokkaaseen maisema-alueeseen sisältyy kaksi maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä. Kuivakankaalla, Kaulinrannan Rantakylässä ja Marjosaarella on säilynyt vanhaa rakennuskantaa aivan Tornionjoen rantatörmän tuntumassa. Pihapiirit ovat muodostuneet nauhamaisesti joen ja kylätien väliin. Marjosaarellakin asutus on rantavyöhykkeellä ja viljelysalueet saaren sisäosissa. Taroniemen ja Purasenvaaran pienet kylät sijaitsevat noin kilometrin etäisyydellä toisistaan Aavasaksan ja Ylitornion keskustajaman välissä. Kylissä on säilynyt komeita vanhoja pihapiirejä asuin- ja talousrakennuksineen. Ranta- ja tulvaniityt sijaitsevat kylien ja Tornionjoen välissä.

Aavasaksa oli tunnettu matkailukohde jo 1800-luvun lopulla. Keskiyön aurinko tuo matkailijoita kesäisin Aavasaksan huipulle, talvisin matkailijat tulevat hiihtämään ja laskettelemaan. Aavasaksalla sijaitsevat kruununpuiston matkailurakennukset muodostavat valtakunnallisesti merkittävän rakennetun kulttuuriympäristön (RKY). Tunnetuin rakennus on Aavasaksan laelle vuonna 1882 pystytetty Keisarinmaja. Struven ketjun kolmiomittauspiste Aavasaksan näköalatornissa kuuluu Unescon maailmanperintökohteisiin.

Aavasaksan kruununpuiston matkailurakennukset

Aavasaksan vaara Tornionjokilaaksossa on yksi vanhimmista ja tunnetuimmista näköalapaikoista ja matkakohteista Suomessa. Aavasaksan jyrkältä vaaralta avautuu Peräpohjolan vaara- ja jokiseudun maisema kaikessa vaikuttavuudessaan, tummat metsäiset vaarat kehystävät Tornionjokilaakson viljelymaisemaa ja vanhaa kyläasutusta.

Kansainvälisestä näkökulmasta Aavasaksan Kruununpuiston perustaminen liittyy luonnonsuojelun ensimmäiseen vaiheeseen 1800-luvun loppupuolella, jolloin eri puolille maailmaa perustettiin luonnonpuistoja virkistysalueiksi ja luonnontieteellisen tutkimuksen kohteiksi.

Aavasaksan lakialueen ympäristö on yhdistelmä kalliota, puustoa ja eriaikaisia matkailua palvelevia rakennuksia ja rakenteita. Vaaran laella on koristeellinen hirsinen, alun perin keisari Aleksanteri III:n vierailua varten 1882 rakennettu Keisarinmaja. Rakennusta luonnehtivat leveät räystäät, pyöröhirsirakenne sekä runsaat koristeleikkaukset. Keisarinmajan läheisyydessä on Tornion apteekin jugend-kioski, joka on siirretty paikalle 1950-luvulla palvelemaan maisemamatkailijoita. Aavasaksan kunnostettu paviljonki on alkuaan 1920-luvulta. Vaaran laella on myös 1960-luvulla rakennettu punatiilinen näkötorni, josta avautuu panoraamamaisema Tornion- ja Tengeliönjokien laaksoon. Muut turismia palvelevat rakennelmat kuten ulkoilmanäyttämö, ovat myöhempiä. Yksi Unescon maailmanperintökohteeksi valitun Struven kolmiomittausketjun piste sijoittuu Aavasaksan korkeimmalle kohdalle rakennetun näkötornin lattian alle.

Aavasaksa on valtakunnallisesti arvokas maisemanähtävyys. Vaaralta avautuva maisema on luokiteltu yhdeksi Suomen kansallismaisemista.

Vaikuttava vaara- ja jokimaisema sekä keskiyön auringon ihaileminen on houkuttellut matkailijoita Euroopan kaikilta kulmilta Aavasaksan vaaran laelle jo 1600-luvulta lähtien. Kansainvälistä huomiota Aavasaksalle toi Ranskan Tiedeakatemian retkikunta, joka tiedemies Maupertuisin johdolla teki siellä tähtitieteellisiä astemittauksia vuosina 1736-1737. Italialainen Giuseppe Acerbi vieraili vaaralla 1799 ja hänen neljälle kielelle käännetty matkakirjansa sai laajaa huomiota. Kävijämäärä kasvoi 1800-luvun loppua kohti, jolloin keskiyön aurinkoa ihailemaan tuli satamääräin matkailijoita. Ympäri vaaran lakea sijaitseviin kiviin on 1800-luvun lopulta 1950-luvulle ikuistettu matkailijoiden nimikirjaimia. Vaaran laelle on pystytetty joukko muistomerkkejä (Maupertuisin mittaukset, Struven kolmiomittausketju, kirjailija Annikki Kariniemi).

Struven kolmiomittausketjun piste merkittiin Aavasaksan laelle alkujaan 1845 keskusmerkillä ja kahdella varmistusristillä, jotka oli kaiverrettu kallioon. Piste jäi nykyisen näkötornin lattian alle.

Autonomisessa Suomen suuriruhtinaskunnassa rauhoitettiin tsaari Aleksanteri I:n aloitteesta Punkaharjun luonnonpuisto jo vuonna 1802. Autonomian ajalla perustettiin mm. Punkaharjun 1840, Imatran kosken 1842, Aavasaksan 1877, Imatran 1883 ja Kolin 1907 luonnonpuistot. Valtio osti vaaran lakialueen 1878 ja rakennutti kruununpuistoon kansallisromanttisen Keisarinmajan 1882-83 arkkitehti Hugo Emil Saurénin suunnitteleminen mukaan. Majalla järjestettiin tarjoilua ja se toimi sateensuojana. Paviljonki rakennettiin 1927 matkailuvajaksi

matkailijoiden käyttöön. Tornion Apteekinpuiston 1912 rakennettu jugend-kioski siirrettiin Aavasaksalle 1959. Vuonna 1969 valmistuneen näkötornin rakennuttaja oli Tornionlaakson matkailijayhdistys, joka lahjoitti sen myöhemmin Ylitornion kunnalle. Näkötornin huippu katettiin 2004 lasikatolla.

Struven astemittausketju

Struven ketju edustaa tärkeää vaihetta itä- ja länsieurooppalaisen tieteen ja tekniikan vuorovaikutuksessa. Struven ketju liittyy melkein kolme vuosisataa kestäneisiin maapallon muodon ja koon mittauksiin, joita tehtiin pituuspiirejä pitkin sekä trigonometrisin että tähtitieteellisin menetelmin.

Struven ketju on geodeettisesti mitattu kolmioista muodostuva nauha. Se seuraa yli 2820 kilometrin matkan melko tarkkaan 25. itäistä pituuspiiriä Hammerfestin läheltä Pohjois-Norjasta etelään Ismailian lähelle Mustallemerelle. Mittaukset on tehty 1816–1855 arvostetun tiedemiehen tähtitieteilijä Friedrich George Wilhelm Struven johdolla. Ketjussa on 258 pääkolmiota, 265 pistettä ja 65 lisäpistettä. Alun perin ketju on kulkenut kahden valtion, Ruotsin ja Venäjän, alueella, nykyään se kulkee kymmenen maan kautta. Maat ovat Norja, Ruotsi, Suomi, Venäjä, Viro, Latvia, Liettua, Valko-Venäjä, Moldova ja Ukraina. Suomen alueelle mitattiin alkuaan yhteensä 83 pistettä. Näistä on valittu kuusi pistettä edustamaan ketjun Suomen osuutta.

Vuosina 1736-1737 Pierre Maupertuis oli mitannut lyhyen osuuden pituuspiiriä. Tämä varhainen määrittäminen Tornion ja Kittisvaaran välillä oli 107 km pitkä. Wilhelm Struve aloitti 1810 omat mittauksensa ja teki yhdessä muiden tiedemiesten, kuten Tenner ja Selander, kanssa havainnot Mustalta mereltä Jäämerelle yhteensä yli 2820 km pitkällä kolmiketjulla. Aikanaan se oli maapallon muodon ja koon määrittämisessä pisin mittaus. Vaikkakin William Lambton ja George Everest mittasivat Intiassa ketjun samoihin aikoihin, sen pituus oli lyhyempi, 2364 km ja se kulki vain yhden maan alueella. Kesti vielä lähes 100 vuotta ennen kuin seuraava monen valtion alueella sijaitseva lähes 64° pituinen ketju valmistui Itä-Afrikkaan.

Ylitorniolla Aavasaksalla sijaitseva ketjun piste on merkitty alkujaan 1845 keskusmerkillä ja kahdella varmistusristillä, jotka oli kaiverrettu kallioon. Nykykyisillä mittauksilla on todettu, että merkinnät ovat jääneet vaaran korkeimmalle kohdalle 1970 rakennetun näkötornin lattian alle. Tornissa on nykyinen kolmiopiste ja Struven ketjun pisteen paikka määritetty kohtisuoraan alkuperäisen pisteen yläpuolelle. Alkuperäisten asiakirjojen mukaiset kolme merkkiä sijaitsivat seuraavasti: keskusmerkin päällä oli signaali ja toinen merkki oli siitä 2,4 ranskalaista jalkaa länteen ja kolmas vastaavasti 3,24 jalkaa itään.

Unescon maailmanperintökomitea hyväksyi 15.7.2005 Etelä-Afrikassa Durbanissa pidetyssä 29. istunnossaan Struven kolmiomittausketjun maailmanperintöluetteloon.

4. MAAKUNNALLISESTI ARVOKKAAT ALUEET JA KOHTEET

Lapin kulttuuriympäristöohjelmassa (1997) on mainittu maakunnallisesti arvokkaina aluekokonaisuuksina Tornionjoen osayleiskaavan kattamalla alueella sijaitsevat alueet ja kohteet Tornionjokivarren kulttuurimaisema, Pekanpää – Kainuunkylä – Nuotioranta, Tornionjokivarren kulttuurimaisema, Kuivakangas, Kaulinranta ja Marjosaari, Kristineströmin kartano ja Portimokosken vanha voimalaitos sekä Taroniemi ja Purasenvaara.

Maakunnallisesti arvokas aluekokonaisuus Tornionjokivarren kulttuurimaisema, Pekanpää – Kainuunkylä – Nuotioranta sisältyy valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Tornionjokilaakso sekä valtakunnallisesti merkittävään rakennettua kulttuuriympäristöä edustavaan kokonaisuuteen Tornionjoen jokivarsiasutus. Tornionjokivarren kulttuurimaisema, Kuivakangas, Kaulinranta ja Marjosaari kuuluu valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Aavasaksa. Taroniemi ja Purasenvaara kuuluvat valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Aavasaksa.

Kristineströmin kartano kuuluu valtakunnallisesti arvokkaaseen kokonaisuuteen Kristineström ja Ainola. Portimokosken vanhaa voimalaitosta ei ole otettu mukaan Länsi-Lapin maakuntakaavaan maakunnallisesti arvokkaana kohteena, joten se on jätetty pois myös Tornionjoen osayleiskaavasta. Lapin kulttuuriympäristöohjelmassa vuodelta 1997 mainitaan kohteesta seuraavasti: ”Noin 3 km [Kristineströmin] kartanosta alajuoksulle päin sijaitsee 1920-luvulla rakennettu vanha Portimokosken voimalaitos. Voimala on vuonna 1987 käyttöönotetun uuden Portimokosken voimalaitoksen rakentamisen jälkeen jäänyt vakituisesta käytöstä pois. Vanhan voimalan yhteyteen kuuluu myös mylly, joka nykyisellään on vielä toimiva mutta rapistumassa hyvää vauhtia.”

5. PAIKALLISESTI ARVOKKAAT ALUEET

Aluekokonaisuudet esitetään suojeltaviksi Tornionjoen osayleiskaavassa.

Tornionjoen osayleiskaava-alueella sijaitsevia paikallisesti arvokkaita aluekokonaisuuksia ovat: 3.1 Taloniemi, 3.2 Pohjois-Portimo, 3.3 Tolppi, 3.4 Taroniemi, 3.5 Marjosaari ja 4.1 Kainuunkylä. Alueiden numerot viittaavat kaavakartalla esitettyihin numeroihin. Alueiden rajaukset on esitetty selvityksen liitekartalla.

Kainuunkylä sijaitsee valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella Tornionjokilaakso sekä valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä edustavalla alueella Tornionjoen jokivarsiasutus.

Taloniemi

Taloniemi sijaitsee Portimojärven etelärannalla kohoavalla loivapiirteisellä, puustoisella kummulla. Pihapiirit sijaitsevat maaston korkeimmalla kohdalla. Kylää ympäröivät laajat peltoalueet. Kylästä avautuu pitkiä näkymiä järvelle, ympäröiville vaara-alueille ja Aavasaksalle. Taloniemen rakennettu ympäristö on yhtenäistä.

Pohjois-Portimo

Tolppi

Tolppi sijaitsee Tengeliöjoen itäpuolella Aavasaksan kohdalla. Tolppi on rinteessä sijaitseva nauhakylä. Kylässä on arvokasta rakennuskantaa. Jokivarressa avautuvat maisemallisesti tärkeät pellot. Aavasaksa hallitsee maisemakuvaa.

Taroniemi

Taroniemi sijaitsee Ylitornion taajaman jatkeena. Rypäsmäiseksi rakentuneessa kylässä on paljon vanhaa rakennuskantaa. Kylästä avautuu näkymiä Tornionjoelle.

Marjosaari

Marjosaari on Tornionjoken keskellä sijaitseva kokonaisuus. Asutus on rakentunut korkealle kumpareelle, jota viljelysalueet ympäröivät.

Kainuunkylä

Kainuunkylä on edustava esimerkki Tornionjokivarrelle tyypillisestä asutuksesta. Asutus sijaitsee nauhana korkealla selänteellä ja rinteellä. Viljelykset sijaitsevat kylästä jokea kohti laskevalla rinteellä. Tie kulkee jokiuomaa myötäillen asutuksen ja joen välissä. Kylässä on paljon vanhaa, perinteistä rakennuskantaa. Kylästä avautuu näkymiä joelle.

6. PAIKALLISESTI ARVOKKAAT, SUOJELTAVAT KOHTEET

Paikallisesti arvokkaiksi määritellyt kohteet esitetään Tornionjoen osayleiskaavassa suojeltaviksi. Osa kohteista on jo entuudestaan suojeltu voimassa olevassa, vuonna 2003 hyväksytyssä Tornionjoen osayleiskaavassa. Maastokäynnillä tehtyjen havaintojen pohjalta on esitetty suojeltavaksi muutamia uusia kohteita, 3 koulurakennusta ja 11 muuta kohdetta. Suojelumerkintä esitetään poistettavaksi seitsemästä entuudestaan suojellusta kohteesta.

6.1. Voimassa olevassa osayleiskaavassa suojellut, edelleen suojeltaviksi ehdotetut kohteet

Voimassa olevassa, vuonna 2003 hyväksytyssä Tornionjoen osayleiskaavassa on suojeltu noin 90 rakennuskohdetta, joista valtaosa esitetään jatkossakin yleiskaavassa suojeltaviksi.

Suunnittelukeskus Oy:n voimassa olevan kaavan pohjaksi tekemä kooste, jossa on esitetty suojeltavien kohteiden kuvat ja kuvaukset, on tämän selvityksen liitteenä. Liitteeseen on merkitty myös poistettaviksi esitettävät kohteet.

Alla olevassa listassa on esitetty voimassa olevassa osayleiskaavassa suojellut, päivitettyssä osayleiskaavassa edelleen suojeltaviksi ehdotettavat kohteet. Listalta on jätetty pois poistettaviksi esitetyt kohteet.

Kohteiden numerot viittaavat voimassa olevassa Tornionjokilaakson osayleiskaavassa sekä uudessa Tornionjokilaakson osayleiskaavassa käytettyyn numerointiin.

Listassa harmaalla esitetyt kohteet 43 ja 44 eivät sisälly kaava-alueen rajaukseen. Kohde 58 sijaitsee Aavasaksan alueella.

1. Kaski	20. Tynilä
2. Ylikoski	21. Ranta-Maijanen
3. Keskitalo	23. Alakiviniemi
4. Alatalo	24. Torppa
5. Pekka	25. Heikka (Palomaa)
6. Pieti	26. Aro
7. Mäntylä	27. Vaaraniemi
8. Haapaniemi (Nikka)	28. Ylitalo (Sandqvist)
9. Lakkala	29. Alahuhta (Uusitalo)
10. Simula	31. Heikkilä
11. Vanhatalo	32. Koskela II (Yliheikkilä)
12. Kumpula (Kallijärvi)	33. Ojalehto
13. Ala-Lassheikki	34. Rautio (Peltoniemi)
14. Tyynelä (Poikkilahden koulu)	35. Pirjetä
16. Alalauri (Poikkilahti)	36. Alavainio
17. Lauri	37. Peltola
18. Puranen	38. Ylivainio
19. Vettenranta	39. Huttula

20 (35)

KULTTUURIYMPÄRISTÖSELVITYS

3.5.201829

40. Ainola	67. Kisanjuntti
41. Rauhala	68. Kangas
42. Pietari	70. Alavikeväinen
43. Huttula	71. Lätäkkö
44. Päivärinta (kristillinen kansanopisto)	72. Vanharanta
46. Piilola	73. Niva
48. Sukki	74. Matti
49. Naasko	75. Kaulirannan vanha koulu
50. Rantanaasko	77. Laurila
51. Pasula	78. Heikki
52. Rantahuhta	79. Tengeliön koulu
53. Alahuhta	80. Korpi
54. Alapuranen	81. Harila
55. Rantapuranen	82. Tolppi
56. Arvola	83. Salomaa
57. Vaaraniemi	85. Lahti
58. Aavasaksan asema	86. Hannu
59. Rahtu	87. Portimojärvi
60. Keskitalo	88. Siivola
61. Vanhainen	89. Rantatalo
62. Juhola	90. Olli
63. Kotitörmä	91. Kotiranta (Pirjetä)
64. Heinäranta	92. Niva (Metsävainio)
65. Uusitalo	

16. Alalauri (Poikkilahti) ja 17. Lauri

18. Puranen

22. Anunti

56. Arvola

74. Matti

76. Ylinenpää

6.2. Poistettavat kohteet

Maastokäynnin ja kaavaluonnoksesta saadun palautteen perusteella voidaan esittää suojelumerkintää poistettavaksi seuraavista kohteista:

15. Lassheikki (Ranta)	Rakennus on purettu.
22. Anunti	Pitkään tyhjillään ollut rakennus on heikossa kunnossa. Se on rapistunut ja ränsistynyt edelleen aikaisemman inventoinnin jälkeen. Maastokäynnin pohjalta tehdyn arvioinnin perusteella rakennus voidaan poistaa arvokkaiden kohteiden luettelosta.
30. Rantala	Rakennus on heikossa kunnossa. Maastokäynnin pohjalta tehdyn arvioinnin perusteella rakennus voidaan poistaa arvokkaiden kohteiden luettelosta.
45. Taronranta	Ei juuri alkuperäisiä tyylipiirteitä jäljellä, ulkoasu on täysin muuttunut. Maastokäynnin pohjalta tehdyn arvioinnin perusteella rakennus voidaan poistaa arvokkaiden kohteiden luettelosta.
47. Nurmela	Rakennus on purettu.
66. Sillanpää	Rakennus on ilmeisesti purettu ja tilalle rakennettu uusi talo.
76. Ylinenpää	Kohteelle on myönnetty purkulupa.

6.3. Uudet paikallisesti arvokkaat kohteet

Maastokäynnillä tehtyjen havaintojen pohjalta on esitetty suojeltavaksi uusia kohteita, jotka eivät ole voimassa olevan yleiskaavan suojelukohteiden joukossa. Näiden kohteiden osalta suojelutarvetta arvioitaessa tulisi huomioida myös omistajalta saatava kaavapalaute ja sitä kautta saatavat tiedot kohteiden kunnosta ja säilymisedellytyksistä.

93.	Kaulirannan koulu	uusi suojelukohde
94.	Kuivakankaan koulu	uusi suojelukohde
95.	Alkkulan koulu	ei suojeltava kohde, mutta osa arvokasta kulttuuriympäristöä
97.	Nuotiorannan koulu	ei suojeltava kohde, mutta osa arvokasta kulttuuriympäristöä
98.	Kainuunkylän koulu	ei suojeltava kohde, mutta osa arvokasta kulttuuriympäristöä
99.	Vanha Pohjois-Portimon koulu	uusi suojelukohde
100.	Saarela	uusi suojelukohde
101.	Alajaako	uusi suojelukohde
102.	Heikka	uusi suojelukohde
103.	Erkkilä	uusi suojelukohde
104.	Haavisto, Tuomirinne	uusi suojelukohde
105.	Räävin jääkärietappitalo	uusi suojelukohde
106.	Anttila	uusi suojelukohde
107.	Seurujärvi	ei suojeltava kohde, mutta osa arvokasta kulttuuriympäristöä
108.	Kuurunen	ei suojeltava kohde, mutta osa arvokasta kulttuuriympäristöä
109.	Tapiola	uusi suojelukohde
110.	Lamminrinne	ei suojeltava kohde, mutta osa arvokasta kulttuuriympäristöä

100. Saarela. Pihapiirissä on navetta, uusi asuinrakennus ja vanha asuinrakennus. Vanha päärakennus on rakennettu mahdollisesti 1900-luvun alkupuolella ja on entinen Turtolan meijeri mistä se on siirretty nykyiselle paikalleen vuonna 1931. Viimeksi vanhassa päärakennuksessa on asuttu vuonna 1971, jolloin nykyiset omistajat muuttivat uuteen omakotitaloon, joka sijaitsee samassa pihapiirissä. Nykyisin vanha päärakennus on varastotiloina. Muut pihapiirin rakennukset ovat uudempia. (Lähde: LKYT-tietokanta)

101. Alajaako. Päärakennus on siirretty nykyiselle paikalle Pellostä Yrttiahon törmältä v.1862. Tila on toiminut karjatilana, mutta lopettanut karjanpidon 1980-luvulla. (Lähde: LKYT-tietokanta)

102. Heikka. Rakennuksen pirtti -ja keittiöosa ovat 1800-luvulta, ja tupapää on 1900-luvun alussa rakennettu. 1940–50-lukujen vaihteessa korotettu kaksi hirsikertaa ja ylös rakennettu huoneita, 1950-luvulla pikkukamari ja vuosina 1959–64 isompi kamari. Nykyinen omistaja on ostanut kohteen perinnön jaosta. Pihassa, nykyisen asuinrakennuksen paikalla on ollut ennen kesätupa, mutta se on purettu. Vanha navetta on purettu 1900-luvun alkupuolella. (Lähde: LKYT-tietokanta)

103. Erkkilä. Päärakennus on rakennettu v.1931. Päärakennuksen hirret on tuotu vanhasta myllypirtistä. Talvisodan aikana päärakennuksessa on asunut Sallalaisia erakoita. (Lähde: LKYT-tietokanta)

104. Räävin jääkärietappitalo. Tila on perustettu vuonna 1680. Päärakennus on siirretty Tengeliöntien toiselta puolen nykyiselle paikalle vesiongelman vuoksi. Päärakennus on valmistunut 1700-1800 lukujen vaihteessa. (Lähde: LKYT-tietokanta)

105. Haavisto, Tuomirinne. Päärakennus on vanha Räävin tilan kesäpuoli. Päärakennus on siirretty nykyiselle paikalleen 1930-luvun puolivälissä. Päärakennuksessa on asuttu vakituisesti vuoteen 1965. 1960-luvun lopussa ja 1970-luvulla on päärakennuksessa asunut vuokralaisia. Vuodesta 1980 lähtien ollut kylmillään, kunnes vuonna 2005 kunnostettiin talviasuttavaan kuntoon. Karjarakennus on rakennettu 1930-luvulla, ehkä hieman aikaisemminkin. Karjarakennuksen navettaosa (pohjoispuoli) on purettu 1980-luvun alkupuolella. Talli, lato -ja pikkupirtti on jäljellä karjarakennuksessa. 1940 ja 1950-luvulla pikkupirtti oli asumiskäytössä. (Lähde: LKYT-tietokanta)

26 (35)

KULTTUURIYMPÄRISTÖSELVITYS

3.5.201829

106. Anttila. Päärakennus on valmistunut vuonna 1929. Päärakennus on ollut aina asuttuna. Karjarakennus on valmistunut vuonna 1939. Karjanpito on lopetettu 1970-luvulla. Makasiini -ja liiterirakennuksen hirsiosa on siirretty Hannukkalanniemestä 1930-luvun alkupuolella (ollut vanha riihi). Päärakennuksen toisessa päässä on toiminut kauppa vuodesta 1928 aina 1980-luvulle saakka. Pihapiiri sijaitsee komealla paikalla lähellä Portimojärveä ja vanhaa Pohjois-Portimon koulua. (Lähde: LKYT-tietokanta)

107. Seurujärvi, rakennusvuotta ei ole tiedossa. Sodan aikana Petsamosta evakkoon lähtenyt Seurujärven perhe osti tilan. Pihapiiriin kuuluu päärakennuksen ja navetan lisäksi sauna, liiteri, autotalli ja leikkimökki. (Lähde: LKYT-tietokanta)

108. Kuurunen. Päärakennus on valmistunut v.1864. Navettarakennus on vuodelta 1955. Tilan vanha leipomatupa on purettu 1950-luvulla. Liiterirakennus on valmistunut 1952. (Lähde: LKYT-tietokanta)

109. Tapiola. Talo on alun perin rakennettu vuonna 1915, mutta siirretty nykyiselle paikalle Rantakylään vuonna 1978. (Lähde: LKYT-tietokanta)

110. Lamminrinne, rakennettu 1947. (RaHu-rekisteri). Talo on tyhjillään ja pihapiiri on kasvanut lähes umpeen.

6.4. Koulurakennukset

Alueella on useita vanhoja koulurakennuksia, joista suurimmassa osassa koulutoiminta on päättynyt ja koulurakennuksia on siirtynyt yksityiseen omistukseen. Kylien vanhoista koulurakennuksista ainoastaan Kaulirannan koulu on vielä koulukäytössä. Nuotiorannan koulu on vielä kunnan omistuksessa, mutta tyhjillään vailla käyttöä.

Voimassa olevassa yleiskaavassa suojeltuja vanhoja koulurakennuksia ovat ainoastaan entinen Poikkilahden koulu ja Tengeliön koulu. Suojeltaviksi ehdotettujen kohteiden luetteloon on lisätty useita vanhoja, arvokkaita koulurakennuksia.

14. Tyynelä (Poikkilahden koulu). Kouluhallituksesta tulleen ukaasin vuoksi Poikkilahden isännät joutuivat 1900-luvun alussa perustamaan oman koulun. Koululle katsottiin hyvä paikka mäeltä ja koko pihapiiri rakennettiin kerralla valmiiksi opettajan käyttöön tarkoitettua navettaa myöten. Paikalla toimi koulu vuoteen 1972 asti. Pihapiiri on suojaisa, metsän rajaama. Tontilla on paljon vanhoja mäntyjä ja kuusia. Pihapiiriin kuuluu koulurakennus, talousrakennus ja sauna. (Lähde: LKYT-tietokanta)

79. Tengeliön koulu on rakennettu vuonna 1931. Peruskorjaus on suoritettu vuonna 1988. Koulurakennus sijaitsee Tengeliöntien varressa rinteessä. Rakennus on tiensuuntainen. Talousrakennus on pihan itälaidalla ja pohjoisnurkassa on sauna. Piha on neliömäinen ja kahteen suuntaa avoin. (Lähde: LKYT-tietokanta)

93. Kaulirannan koulu on rakennettu vuonna 1952. Kohteeseen kuuluu koulutalo ja opettajien asuinrakennus.

94. Kuivakankaan koulu (LKYT 193) on rakennettu vuonna 1950. Koulu on lakkautettu 1.8.2005 lukien. Pihapiirissä on 3 rakennusta: koulurakennus, ulkorakennus ja saunarakennus. Joista etenkin koulurakennus sijaitsee näyttävällä paikalla joen törmällä näkyen myös tielle. Rakennus on yksityisomistuksessa vuokra-asuntoina.

95. Alkkulan koulu ja 96. koulumuseo sijaitsevat vierekkäin, mutta eri kiinteistöillä. Pihapiiriä hallitsee nykyinen koulumuseo näyttävyytensä vuoksi.

95. Alkkulan koulurakennus on yksityisomistuksessa ja vuokra-asuntoina. Rakennus on rakennettu 1950-luvun puolivälissä. Asuntojen sisäänkäynnit ja piha suuntautuvat koulumuseosta poispäin. Kohteen ulkoasu on muuttunut alkuperäisestä mm. ulkonevien porraskäytävien, parvekkeiden ja sisääntulokatosten myötä. Asuinkäyttö voi lisätä tarvetta ulkoasuun vaikuttaville muutoksille myös jatkossa.

97. Nuotiorannan koulun pihapiirissä on kaksi koulurakennusta. Pohjoispuolella oleva vanha koulu on rakennettu vuonna 1927 ja peruskorjattu vuonna 1964 (alempi kuva). Rakennus on ulkoasultaan melko umpinainen, sillä sisäpihan puolella on ainoastaan kaksi ikkunaa toisessa päädyssä. Uudempi koulu on rakennettu vuonna 1956 (ylempi kuva), ja rakennukseen on tehty useita muutoksia. Koulutoiminta päättyi Ylitornion lakkautetuista kyläkouluista viimeisimmäksi. Kunnan omistamat rakennukset ovat nykyisin tyhjiillään, eikä tulevaa käyttöä ole tiedossa.

98. Kainuunkylän koulu on yksityisomistuksessa. Koulu on perustettu vuonna 1929. (kuva GoogleMaps)

99. Vanha Pohjois-Portimon koulu on rakennettu vuonna 1909. Koulurakennus on siirretty Kristineströmin kartanon mailta nykyiselle paikalleen vuonna 1928. Koulun toiminta lakkasi vuonna 1970. Nykyinen omistaja vuokrasi koulurakennuksen vuonna 1976 ja osti vuonna 1988. Hän perusti koululle mattokutomon. Saunarakennus on valmistunut 9.5.1928. Pihapiiri on kolmelta sivulta metsän ympäröimä. (lähde: LKYT-tietokanta)

7. KIINTEÄT MUINAISJÄÄNNÖKSET

Muinaisjäännösten osalta on laadittu arkeologinen inventointi, jossa kohdekuvaukset.

LÄHTEET

Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-aluetyöryhmän mietintö II. Ympäristöministeriö, Ympäristönsuojeluosasto, mietintö 66/1992, 1993

Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi (LKYT) -hankkeen aineistot

Länsi-Lapin maakuntakaava. Vahvistettu 19.2.2014

Lokio, Jarmo. *Lapin kulttuuriympäristöohjelma.* Lapin ympäristökeskus, Rovaniemi, 1997

Tornionjoen osayleiskaava. Hyväksytty 19.19.2003

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY.
http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx (luettu 3.5.2018)

Martimo

1. Kaski

Hirsinen, ulkopuolelta lautavuorattu asuinrakennus, joka on luultavasti tehty 1930-luvulla. Rakennuksen ulkoasu on tyyliltään klassishenkisen.

2. Ylikoski

V.1865 rakennetussa rakennuksessa on tehty peruskorjaus v.1974-76 ja säilytetty vanha huonejako. Rakennuksessa on koristeellinen lautavuoraus. Tilan mailta on löytynyt kivikautisia työkaluja.

Pekinpää

3. Keskitalo

Hirsirunkoinen, lautavuorattu asuinrakennus on vuodelta 1901. Talo edustaa perinteistä maaseuturakentamista.

4. Alatalo

Hirsinen, lautavuorattu rakennus on noin vuodelta 1900. Rakennuksen molemmilla puolilla on kuisti. Pihalla on asuinrakennusta vanhempi navetta.

5. Pekka

Hirsinen, lautavuorattu talo on siirretty rannasta v.1890. Toinen rakennus on rakennettu v.1906. Pihapiiriin kuuluu lisäksi aitta ja sauna valtatie toiselta puolelta.

6. Pieti(Mäkipietti)

Pietti on yksi kylän vanhimmista tiloista. Hirsinen, lautavuorattu asuinrakennus kahdella kuistittomalla sisäänkäynnillä on rakennettu v.1859.

7. Mäntylä(Mört)

Hirsinen, pystylaudalla vuorattu asuinrakennus, joka on siirretty nykyiselle paikalleen rannasta vuonna 1883.

8. Haapaniemi(Nikka)

Isokokoinen asuinrakennus on hirsirunkoinen. Ulkovuorauksena on listoituksin jaettu vaakalauδοitus, jonka ala- ja yläosa ovat pystylautaa.

9. Lakkala

Hirsinen, kuistiton ja vuoraamaton asuinrakennus on rakennettu 1800-luvun lopulla.

10. Simula

Rakennuksessa on listoituksella jaettu pystylautavuoraus.

11. Vanhatalo

Hirsinen vuoraamaton asuinrakennus on vuodelta 1882. Rakennus sijaitsee maisemallisesti kauniilla paikalla.

12. Kumpula (Kallijärvi)

Hirsinen, lautavuorattu asuinrakennus on rakennettu noin vuonna 1900.

Poikkilahti

13. Ala-Lassheikki

Rakennus on vaakalautaverhoiltu, peruskorjattu talo, jossa on kauniit ikkunadetaljit.

14. Tyynelä(Poikkilahden koulu)

Rakennus on alaosasta pysty- ja yläosasta vaakalaudoitettu, jossa on koristeellinen kuisti, ikkunadetaljit ja pilasterit.

15. Lassheikki(Ranta)

Avarassa jokivarren viljelysmaisemassa sijaitseva kartano, johon kuuluu hirsinen asuinrakennus vuodelta 1915.

16. Alalauri (Poikkilahti)

Hirsinen asuinrakennus on rakennettu noin v.1910. Kaksi talouskeskusta, Alalauri ja Lauri muodostavat kokonaisuuden, jossa on runsaasti arvokasta rakennuskantaa.

17. Lauri

Laurin hirsinen asuinrakennus on tehty 1700-luvulla ja sitä pidetään seudun vanhimpana käytössä olevana asuinrakennuksena. Sitä on korjattu ja jatkettu vuonna 1880.

18. Puranen

Asuinrakennus on oletettavasti 1800-luvun puolivälissä rakennettu hirsirunkoinen, lautavuorattu talo.

Kainuunkylä

Kainuunkylä on Tornionlaakson keskiaikaisen asutuksen ydinaluetta. Alueella on tehty arkeologisia kaivauksia, jotka osoittivat, että siellä on ollut pysyvää asutusta jo 1060-luvulta lähtien. Kainuunkylän rakennuskanta on perinteistä; vanhimmat asuinrakennukset ovat peräisin 1700-luvulta. Kainuunkylä kuuluu valtakunnallisesti arvokkaaseen kulttuurimaisemaan.

19. Vettenranta (Kannala)

Kookkaassa, hirsirunkoisessa rakennuksessa on listoituksella erotettu alaosan pysty- ja yläosan vaakalautavuoraus. Rakennuksessa on pilasterit ja suurikokoinen ikkunoin jaoteltu kuisti.

21. Ranta-Maijanen

Asuinrakennus lienee pystytetty v.1900. Talon ulkolaudoitettussa ja kuistissa on koristeellisia puuleikkauksia.

20. Tynilä

Suurehko asuinrakennus, jossa on koristeellinen kuisti. Rakennuksen sanotaan tehdyn 1600-luvun lopulla.

~~22. Anunti~~

23. Alakiviniemi

1800-luvulla rannasta siirretyssä rakennuksessa on pilasterien jakama vaakalautavuoraus ja koristeellinen kuisti. Asuinrakennuksen vieressä on pieni maituhuone.

24. Torppa

Hyvin säilynyt hirsinen, lautavuorattu asuinrakennus on vuodelta 1796. Kuistissa on koristeellisia yksityiskohtia.

25. Heikka(Palomaa)

Hirsirunkoinen, lautavuorattu asuinrakennus on 1900-luvun vaihteesta. Päärakennuksen ulkoasu edustaa vuosisadan vaihteen puuarkkitehtuuria klassissävyyisenä.

26. Aro

Asuinrakennus on rakennettu luultavasti 1900-luvun vaihteessa. Rakennus on hirsirunkoinen. Ulkokuorauksena on listoituksin jaettu vaakalaudoitus, jonka alaosa on pystylautaa. Pihapiiriin kuuluu lisäksi vanha ja uusi navetta, riihi ja aitta.

27. Vaaraniemi

Talossa on lautavuoraus, ikkunadetaljit ja pilasterit luovat sille klassistista ilmettä. Ulkoseinät kaartuvat yläosasta ulospäin. Talo kuuluu kylän vanhimpiin rakennuksiin. Tila on perustettu 1590-luvulla.

28. Ylitalo(Sandqvist)

Punaisessa, lautavuoratussa rakennuksessa on okranvärinen kuisti, leveät pilasterit ja ikkunadetaljit.

Armassaari

Armassaaren alue kuuluu Tornionjokivarren valtakunnallisesti arvokkaaseen kulttuurimaisemaan runsaalla perinteisellä rakennuskannallaan.

29. Alahuhta I (Uusitalo)

Hirsirunkoinen, lautavuorattu asuinrakennus on tehty v.1929. Talossa on kaunis kuisti.

30. Rantala

Hirsinen, lautavuorattu asuinrakennus oletettavasti 1800-luvun alkupuolelta. Pihapiiriin kuuluu navetta.

31. Heikkilä

Vuoraamaton asuinrakennus on vuodelta 1846. Tilaan on kuulunut kaksi isoa asuinrakennusta. Tila on jaettu, jolloin toinen on siirretty muualle.

32. Koskela II (Yliheikkilä)

Hirsirunkoinen, pitkä asuinrakennus on siirretty rannasta. Rakennus on rakennettu 1800-luvun lopulla.

33. Ojalehto

Rakennuksessa on pysty- ja vaakalaudoitus sekä ikkunadetaljit.

Nuotioranta

Nuotioranta kuuluu yhdessä Kainuunkylän sekä Armassaaren kanssa valtakunnallisesti arvokkaan Tornionjokilaakson kulttuurimaisemaan.

34. Rautio (Peltoniemi)

Asuinrakennus on rakennettu 1800-luvun lopulla. Rakennuksen tyyli on muuttunut ikkunamuutosten myötä.

35. Pirjetä

91. Kotiranta (Pirjetä)

Asuinrakennus on rakennettu v.1840. Rakennus on säilyttänyt klassisheista tyyliään, huolimatta rakennuksessa on tehty ikkunamuutoksista. Korkea kuisti on koristeellinen.

92. Niva (Metsävainio)

Pitkä, vaalea asuinrakennus on noin vuodelta 1830. Se on hirsirunkoinen, lautavuorattu talo. Talossa on säilynyt vanhaa tyyliä kuusiruutuisissa ikkunoissa, kuisti on uusi.

36. Alavainio

Vuonna 1911 rakennetussa kartanossa on korkea kuisti ja jaoteltu pysty- ja vaakalaudoitus.

37. Peltola

Ilmeiltään kartanomainen päärakennus on siirretty v.1914 Huttulasta.

38. Ylivainio

Suurehko, hirsinen, ulkoa lautavuorattu asuinrakennus on rakennettu oletettavasti v.1861. Talo on kunnostettu.

39. Huttula

Perinteistä rakennuskantaa sisältävä kokonaisuus, johon kuuluu v.1804 rakennettu päärakennus.

40. Ainola

Rakennuksessa on korkean kuistin lisäksi avokuisti ja koristeelliset ikkunadetaljit.

41. Rauhala

Hirsinen, lautavuorattu asuinrakennus on rakennettu v.1864. Rakennus on toiminut nimismiehen virkatalona sekä kirjailija Väinö Katajan kotina. Kansallispankki on aloittanut toimintansa talon tiloissa.

42. Pietari

Ylitornion kristillinen kansanopisto perustettiin vuonna 1923 ensimmäisenä lestadiolaisena kansanopistona Suomessa. Alkuvuodet opisto toimi väliaikaisissa tiloissa eri puolilla Ylitornion kylää, kunnes syksyllä 1927 arkkitehti Toivo Salervon suunnittelema opiston nykyinen päärakennus valmistui. Talvisodan aikana syksyllä 1939 opistolle majoitettiin sotilaita, ja sotilasmajoitus kesti vuoden loppuille asti. Tämän jälkeen opistolla toimi Kemijärven kunnansairaala siirtoväen sairaalana ja SPR:n sairaala vuoden 1940 loppuun. Jatkosodan aikana opisto toimi kuitenkin tavalliseen tapaan lukuun ottamatta syyslukukausia vuosina 1941 ja 1944.

Vuonna 1966 opiston rehtorin asunnoksi hankittiin Huttula.

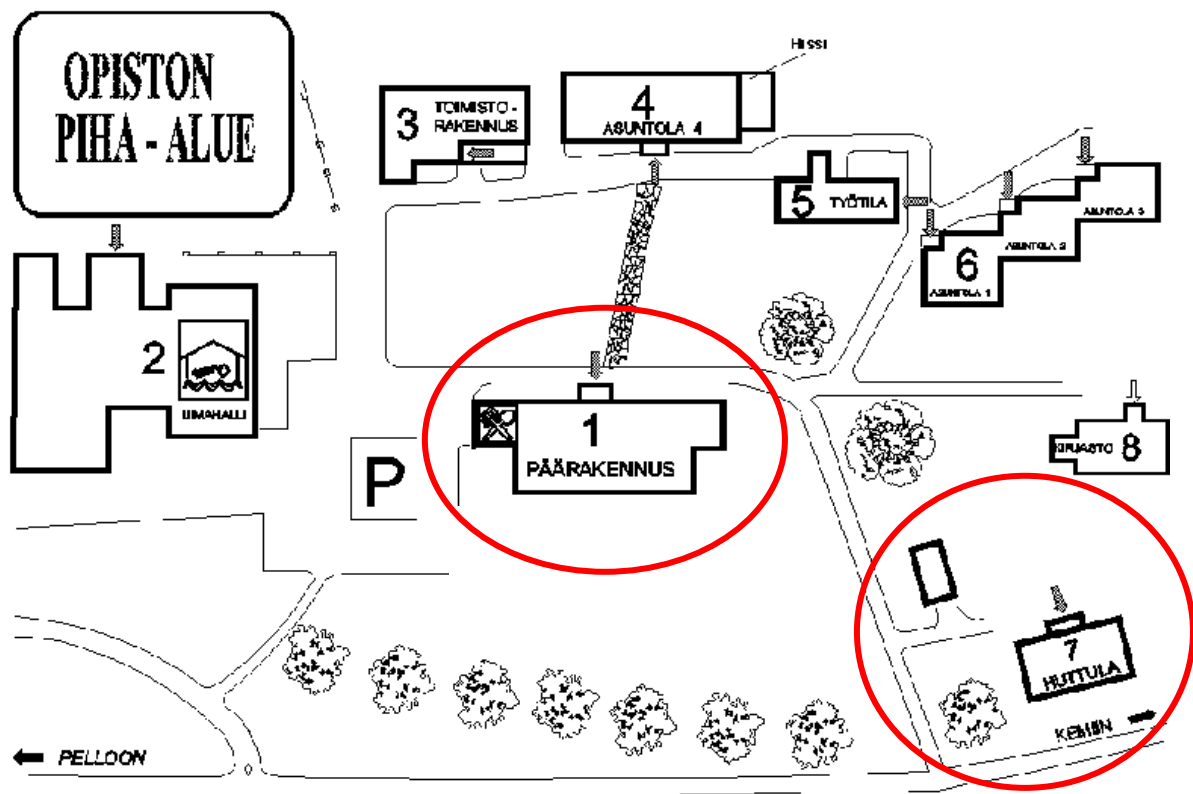

43. Huttula

44. Päivärinta (kristillinen kansanopisto)

Rakennuksessa on havaittavissa kirkkoarkkitehtuurin piirteitä. Rakennus toimi aiemmin talvisin kirkkona varsinaisen kirkon ollessa talvet kylmillään.

Taroniemi

Taroniemen kylä on maakunnallinen kohde, jonka arvo perustuu tiiviiseen, rypäsmäiseen rakenteeseen Tornionjokivarren komeassa kulttuurimaisemassa.

~~45. Taronranta~~

46. Piilola

Kahden vanhan päärakennuksen, Piilolan ja Nurmelan muodostama pihapiiri. Vanhoissa rakennuksissa on klassistyyllisiä yksityiskohtia, kuten leveät nurkkapilasterit. Piilolan talossa on sekä vaaka- että pystylauta ulkovuorauksena.

~~47. Nurmela~~

Nurmelan talo on vuoraamaton. Sekä Piilolan että Nurmelan talot ovat huonossa kunnossa. Taloryhmä on peräisin ilmeisesti 1800-luvun alkupuolelta.

48. Sukki

Vanha päärakennus on peräisin 1700-1800 lukujen vaihteesta. Ulkovuorauksena on listoituksin jaettu vaakalautoitus, jonka alaosa on pystylautaa. Ikkunakehyksissä on klassistyyllisiä yksityiskohtia.

49. Naasko

50. Rantanaasko

51. Pasula

Purasenvaara

Purasenvaaran kylä on maakunnallinen kohde, jonka arvo perustuu tiiviiseen, rypäsmäiseen rakenteeseen Tornionjokivarren komeassa kulttuurimaisemassa.

52. Rantahuhta

Asuinrakennus on vuorattu rimoitetulla pystylautaverhouksella. Rakennuksen kuisti on koristeellinen ja ikkunoiden koristeaiheet ovat klassistisvaikutteiset.

54. Alapurainen

Nykyinen päärakennus lienee pystytetty noin v.1840, paikalla on ollut asutusta aikaisemmin. Talon perustusten alla on osin näkyvissä vanhat perustukset.

53. Alahuhta

Kaksikerroksinen, mansardikattoinen rakennus on vuodelta 1925. Siinä on kapea kaksikerroksinen kuisti sekä yläosistaan pieniruutuisiksi jäsennetyt jugendvaikutteiset ikkunat.

55. Rantapurainen

Närkki

56. Arvola

Päärakennus on mahdollisesti 1800-luvun lopulta. Rakennuksessa on koristeellinen kuisti.

57. Vaaraniemi

Aavasaksa

58. Aavasaksan asema

Kuivakangas

59. Rahtu

Päärakennus on mahdollisesti osittain peräisin v.1768. Rakennus on saanut usean eri tyyllilajin piirteitä, kuten leveät räystäät ja nurkkapilasterit. Kuisti on uusi.

62. Juhola

Päärakennus on vuodelta 1864. Ikkuna-aukotusta ja ulkoverhoilua on muutettu, kuisti koristeinen on ilmeisesti alkuperäisessä asussa.

60. Keskitalo

61. Vanhainen

62. Juholan aitta

V.1916 rakennetussa aitassa on ylöspäin levenevät seinät ja ovissa puuhun veistetyt kalanruotokuviot.

63. Kotitörmä

65. Uusitalo

Kookas rakennus vaakalautaverhoilulla ja leveillä pilastereilla.

67. Kaisanjuntti

Pystylautaverhottu päärakennus on vuodelta 1880. Ikkunat ovat klassishenkisin puuleikkauksin koristellut, rakennuksessa on avokuisti ja päädyssä pienempi sisäänkäynti.

69. Ylämaa

64. Heinäranta

Joelle avautuva pihapiiri on esimerkki 1920-luvun maanilarakentamisesta. Rungoltaan lyhyen päärakennuksen ilmettä luo täyskorkea, ikkunajäsentelyin elävöitetty kuisti. Rakennus on väriltään vaalea, sivurakennukset ovat punaiset.

~~66. Sillanpää~~

68. Kangas

Rakennus on siirretty paikalle 1870-luvulla. Rakennus on tärkeä lähinnä tienvarren maisematilan ja jokinäkymän kannalta.

Kauliranta

Kaulirannan Rantakylässä ja Marjosaarella on säilynyt runsaasti vanhaa rakennuskantaa. Rantakylässä pihapiirit ovat muodostuneet jonomaisesti joen ja kylätien väliin jokivarsiasutuksen tapaan. Marjosaarella asutus on myös keskittynyt rantavyöhykkeelle saaren avoimien sisäosien ollessa maatalouskäytössä.

70. Alavikeväinen

Talo on rakennettu luultavasti v.1909 ja siirretty v.1919 tien toiselta puolelta nykyiselle paikalleen. Hirsirunkoisessa rakennuksessa on vaakalautaverhouk.

72. Vanharanta

74. Matti

71. Lätäkkö

Päärakennus on luultavasti peräisin 1810-luvulta, siirretty nykyiselle paikalleen 1927. Talossa on valkoinen kaksoiskuisti.

73. Niva

Nivan talo on rakennettu v.1914. Asuinrakennus on suurikokoinen ja siinä on korkea kuisti. Pihapiiriin kuuluu lisäksi kookas navettarakennus sekä naapurin päärakennus.

75. Kaulirannan vanha koulu

Koulurakennus on rakennettu 1900-luvun vaihteessa. Rakennuksessa on kaksi avokuistia, joissa on koristeelliset vinokannatteet. Ikkunalistoissa on puuleikkauksia.

76. Ylinenpää

Punaisessa, pystylaudoitettussa rakennuksessa on koristeellinen, okranvärinen kuisti.

77. Laurila

Joen rannalla sijaitsevassa rakennuksessa on pystylauditus ja leveät pilasterit. Matalahko kuisti on yksinkertainen.

78. Heikki

Hirsirunkoisessa asuinrakennuksessa on vaakaverhoilu ja valkeat, leveät pilasterit. Ikkunat ovat klassishenkisin puuleikkauksin koristellut.

Tengeliö

79. Tengeliön koulu

81. Harila

Kookkaan asuinrakennuksen ulkuvuorauksena on vaakalautoitus. Ikkunakehykset ovat koristeelliset. Korkea kuisti on jaoteltu ikkunoin.

Aittamaa

80. Korpi

Korkeassa päärakennuksessa on luonnonkivi-harkoista tehty perustus ja seinissä ulkuvuorauksena vaakalauta. Matala kuisti on ylitorniolaistalojen tapaan koristeltu räystäään puuleikkauksin, muutoin koristelu on niukkaa.

82. Tolppi

Hirsirunkoisessa asuinrakennuksessa on lautavuoraus. Rakennuksessa on korkea kuisti. Pihapiirissä sijaitsee navetta.

83. Salomaa

Asuinrakennuksessa on vuorauksena pystylautoitus ja kuistissa on selkeä ikkunajaotus.

Portimo

84. Kristineström

1700-luvun lopulla alkuaan rakennettu Kristineströmin kartano on maakunnallisesti arvokas kohde Tengeliönjokivarressa. Kartanomiljööstä on jäljellä hirsirunkoinen karoliininen päärakennus, joka on valmistunut ilmeisesti 1700-luvun lopulla. Päärakennus on kunnostettu ja entisöity, ja se palvelee erilaisia juhlatilaisuuksia.

Kristineströmin kartanon perustivat pormestari Petrus Pipping ja hovikamleeri Abram Fougt Torniossa. He saivat sahan priviligiokirjan 31.12.1760.

Tengeliöjokeen, Portimokosken rannalle valmistui saha vuonna 1762. Saha on Pohjois-Suomen ja Pohjois-Ruotsin ensimmäinen hienoteräinen vesivoimalla toimiva 2-raaminen 22-teräinen sahalaitos ja sahattava puumäärä sai olla 2000 täysikasvuista puuta. Saha ja päärakennukseksi rakennettu kartano sai nimen Fougin tukholmalaisyyntyisen puolison, Christine Svanin mukaan.

Porvoossa syntyneen E.J. Längmanin ja viipurilaisyyntyisen Paul Wahlinin jälkeen Anders Kurt osti Kristineströmin kartanon vuonna 1849 ja harjoitti sahatoimintaa vuoteen 1901. Vuosina 1896-1903 toimi kartanossa yksityinen kansakoulu, jossa oppilaina oli talon torppareiden sekä lähiseudun lapsia. Porilainen Rosenlew AB tuli osakkaaksi yhtiöön vuonna 1910 ja osti tilan kokonaan 1931. Tilalla harjoitettiin maanviljelystä sekä karjataloutta vuoteen 1950 asti.

Rovaniemen pommitusten vuoksi sodan aikoina evakuoitiin Rovaniemen silloinen lastenkoti Kristineströmin kartanoon ja vuonna 1941 kartanossa toimi Ristellan Toipilaskoti Kenraali K.M. Walleniuksen johdolla.

Taloniemi

85. Lahti

Talo on rakennettu v.1908. Rakennuksen punamullattu hirsirunko on vuoraamaton, ikkunoissa on taidokkaita puuleikkauksia.

86. Hannu

Rakennus on hirsirunkoinen, vaakalaudoitettu, jonka ikkunoiden koristeaiheet ovat klassistis-vaikutteiset.

87. Portimojärvi

Hirsirunkoinen, lautaverhottu päärakennus on rakennettu mahdollisesti 1800-luvun lopulla. Rakennuksessa on kaksi kuistia, joista toinen on rakennuksen päädyssä.

88. Siivola

Ennen v.1880 tehdyn lautaverhoillun rakennuksen kuistissa on ylitorniolaistaloille tyypillinen ikkunajako sekä päätyräystäin koristeaiheet.

89. Rantatalo

Talo on rakennettu v.1915-17. Pihapiiriin kuuluu päärakennuksen lisäksi uusi asuinrakennus, navetta, aitta, kellari ja varasto.

90. Olli

Pystylautaverhottu päärakennus on rakennettu v.1810. Okranväriseen rakennuksen pilasterit ovat valkeat.